

Житомирський державний університет імені Івана Франка
Соціально-психологічний факультет
Кафедра соціальної та практичної психології

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ

Збірник наукових праць викладачів та студентів

Випуск 1

Житомир
Вид-во ЖДУ ім. І.Франка
2015

*Рекомендовано до друку вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол №5 від 11.12.2015р.)*

Рецензенти:

- С.М. Симоненко** – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського
- В.О. Климчук** – кандидат психологічних наук, професор кафедри психології Українського Католицького Університету
- Л.П.Бутузова** – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології Житомирського державного університету імені Івана Франка

П49 Прикладні аспекти психології особистісного зростання. Збірник наукових праць студентів та викладачів. Випуск 1. / За ред. Л.П. Журавльової, Н.Ф. Портницької, Ю.Ю. Дем'янчук. – Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка. 2015. – 130 с.

У збірнику наукових праць «Прикладні аспекти психології особистісного зростання» представлені результати науково-дослідної діяльності викладачів кафедри та результати роботи студентських психологічних гуртків та проблемних груп.

Статті подано в авторській редакції.

ЧИННИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ

1.	Гавриловська К. Психологічна складова нормативно-правової регуляції поведінки особистості.....	6
2.	Дем'янчук Ю. Використання методів арт-терапії у роботі практичного психолога.....	9
3.	Котлова Л. Психологічний аналіз учбових конфліктів.....	11
4.	Котлова Л., Саух Т. Теоретичний аналіз факторів задоволеності шлюбом подружжя.....	15
5.	Кириченко В. Психологія споживчої поведінки.....	17
6.	Кулаковський Т. Формування підприємницьких компетенцій як завдання практичної психології.....	24
7.	Литвинчук А. Місце емпатії в структурі екологічної самосвідомості особистості.....	29
8.	Мазяр О. Психологічний експеримент І.О. Сікорського.....	33
9.	Можаровська Т. Особливості розвитку екологічної свідомості у підлітковому віці.....	35
10.	Фальковська Л. Архетип справедливості в українських казках.....	37
11.	Шмиглюк О., Зарицька Б. Теоретичний аналіз проблеми самосвідомості у психологічній науці.....	40

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ: ВІКОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

12.	Гавриловська К., Скрицька К. Чинники формування інтернет - залежності в юнацькому віці.....	43
13.	Гавриловська К., Шаховець Ю. Особливості емоційної сфери дітей з синдром Дауна.....	45
14.	Котлова Л., Бродовська А. Аналіз результатів дослідження прояву шкільної тривожності молодших школярів з різним рівнем навчальної успішності.....	47
15.	Котлова Л., Дідківська В. Зв'язок рівня комунікативності та інтернет – залежності в юнацькому віці.....	49
16.	Кирильчук І. Дослідження ціннісної сфери школярів при переході з молодших до середніх класів.....	51
17.	Кириченко В., Яцинюк Д. Психологічні особливості споживчої поведінки молоді.....	57
18.	Портницька Н., Войцехівська Ю. Гендерні особливості	

	стратегіальних тенденцій розвитку творчих здібностей у молодшому підлітковому віці.....	60
19.	Портницька Н., Долінчук І. Порівняльний аналіз ефективності опитувальників та психосемантичних методів у вивченні образу майбутнього подружнього партнера у юнацькому віці.....	64
20.	Портницька Н., Хомутовська О. Особливості прояву самостійності підлітків залежно від стилю материнського виховання.....	67
21.	Портницька Н., Чупріна С. Образ ідеальної дитини у свідомості батьків підлітків.....	69
22.	Савиченко О., Манілов Ю. Вікові особливості сприймання політичної реклами.....	71

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ РАКУРС

23.	Весельська А. Вплив особистісних характеристик на розуміння музичних творів.....	75
24.	Гавриловська К., Зверева І. Особливості мотиваційної сфери військовослужбовців.....	78
25.	Гавриловська К., Опанчук Т. Психосемантичні характеристики образу кохання у масовій свідомості.....	80
26.	Гавриловська К., Роїк І. Порівняльний аналіз емоційних станів молодих матерів із різним соціальним статусом.....	83
27.	Котлова Л., Драган С. Аналіз гендерних особливостей ставлення до грошей у студентському середовищі.....	86
28.	Котлова Л., Гарбовська І. Порівняльний аналіз ставлення чоловіків та жінок до поняття «конфлікт».....	88
29.	Котлова Л., Ковальчук В. Динаміка професійної мотивації студентів-психологів першого і п'ятого курсів.....	92
30.	Котлова Л., Ковтун В. Дослідження рівня комунікативної компетентності студентів-психологів 1 та 3 курсу	94
31.	Котлова Л., Осінчук Л. Дослідження стилів поведінки в конфліктній ситуації в студентів з різним соціометричним статусом у групі.....	98
32.	Кириченко В., Божук І. Ефективність використання елементів еротичності у рекламі.....	100
33.	Мазяр О., Міліневська Е. Суперечності між декларованими цінностями та реальною поведінкою студентів гуманітарних спеціальностей.....	102

34.	Савиченко О., Дубова С. Розвиток мотивації досягнення студентів в умовах неформальної освіти.....	106
35.	Тичина І., Листопадська М. Професійний вибір в уявленнях сучасних старшокласників.....	108

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДІАГНОСТИКИ ТА СУПРОВОДУ

36.	Гречуха І. Ціннісна підтримка літературно обдарованих старшокласників: на прикладі роботи українських та польських літературних осередків.....	112
37.	Дем'янчук Ю., Шмиглюк О. Структура психологічного портрету дитини у роботі з проєктивними техніками.....	116
38.	Загурська І. Кризові моменти в розвитку самооцінки першокласників.....	118
39.	Кирильчук І., Черняєва В. Психометрична характеристика тесту визначення рівня навчально-пізнавальної активності студентів ВНЗ.....	122
40.	Тичина І., Байдюк А., Жигун Ю., Кухарчук В., Лобода О. Рефлексія досвіду тренінгової роботи з дітьми, що потребують корекції розумового розвитку.....	125

Інна Кирильчук
*асистент кафедри
соціальної та практичної психології*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ШКОЛЯРІВ ПРИ ПЕРЕХОДІ З МОЛОДШИХ ДО СЕРЕДНІХ КЛАСІВ

Одним із найбільш складних періодів особистісного розвитку школярів є їх перехід від початкової школи в основну, коли суттєво змінюється соціальна ситуація розвитку. Змінені умови навчання, пред'являються більш високі вимоги як до інтелектуального так і до особистісного розвитку, оцінюються ступінь сформованості у школярів певних навчальних знань, навчальних дій, та здатність до саморегуляції і т. п.

Питанням переходу у п'ятий клас займалися Л.І. Божович, Е.Е. Данілова, В.І. Єкімова, А.К. Марков, Л.С.Славіна, Г.А. Цукерман, Д.І. Фельдштейн, Д.Б. Ельконін. У своїх роботах вони вказують на загострення явних та прихованих проблем учнів, пов'язаних зі зміною ставлення школярів до себе, оточуючих, навчальної діяльності. Важливу роль в успішності навчальної діяльності підлітка відіграє рівень розвитку учбових здібностей та саморегуляції.

Становлення школяра як суб'єкта навчальної діяльності зумовлює розвиток не лише конкретних умінь, а цілої системи взаємопов'язаних новоутворень, характерних підлітковому віку. Саме підлітковий вік є сензитивним періодом для формування суб'єктності [1]. Важливо, щоб учень усвідомив свою суб'єктність, тобто був здатен визначати цілі власної діяльності, добирати необхідні для цього засоби, організовувати діяльність, відрефлексовувати й оцінювати результати.

Особистість підлітка формується як суб'єкт особистісної саморегуляції. Проблема природи саморегуляції, як активності людини - суб'єкта власної діяльності та поведінки, досліджувалася І.Д. Бехом, І.С. Булахом, Л.В. Долинською, С.Д. Максименком, М.В. Савчиною, В.О.Татенком та ін.

Природу цінностей у своїх роботах досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені як К. Абульханова-Славська, А.Адлер, Г.Балл, О.Колісник, С.Максименко, М.Рокич, В.Роменець, С.Рубінштейн, Т.Титаренко, Р.Шакуров, Ш Шварц та інші. Ціннісна сфера виступає певною психологічною інстанцією, яка бере безпосередню участь у всіх процесах, пов'язаних із саморегуляцією діяльності та розвитком особистості. Вона представляє собою багаторівневу систему, яка включає перцептивні процеси (глибина і точність оцінки інформації), особистісну взаємодію (ступінь і знак референтності тих чи інших

осіб), регуляцію діяльності (осмислення, визначення смислу тих чи інших ситуаційно-діяльнісних показників, оцінка власних дієво-операційних ресурсів, вироблення мотивів діяльності), прогнозування і планування власного саморозвитку (рефлексія власного життєвого досвіду, виокремлення й утвердження особистісних цінностей) [4].

Ціннісна сфера особистості, формується в цілісному процесі її індивідуального розвитку. На формування ціннісної сфери особистості впливають цінності значущих для неї осіб (для учнів це батьки, однолітки, друзі, окремі учителі та ін.).

Досить помітний процес впливу змін на цінності особистості у підлітковому віці. Підліток ревізує та деконструє освоєні в дитинстві цінності, але часто некритично наслідує цінності своєї референтної групи, авторитетних ровесників та старших приятелів-наставників.

Г.А. Цукерман характеризує молодший підлітковий вік як особливий, стратегічно важливий у розвитку людської особистості і має свої специфічні особливості. Зокрема, в уявленнях 10-12 літніх проявляються суттєві зміни про власне Я по виході з дитинства, пов'язані з початком пошуком своєї ідентичності [6]. Важливе значення для підлітка має оцінка друзями його особистісних якостей, здібностей і можливостей, знань і вмінь. Таким чином, процес формування ціннісної сфери залежить від рівня включення особистості в систему відносин, зацікавленості в змісті інформації, від усвідомлення певного факту чи події. У молодшому підлітковому віці на перший план висувуються задоволення, пережите завдяки правильному вчинку, і страждання через провину. Підлітки вкладають особистісний смисл у процес сприйняття і тлумачення пережитої події [2] і це є одним із чинників формування їхньої ціннісної сфери.

За В. Франклом, **цінністю** може бути те, що є важливим (цінним), тільки те, що має сенс. Він виділяє три види "смислів" в людському житті, пов'язані з трьома видами цінностей: "цінності дії (творення)", "цінності переживання" і "цінності ставлення".

Цінності творення реалізуються переважно в діяльності. Вони набувають найбільшого пріоритету, так як в процесі вирішення конкретної ситуації, людина отримує об'єктивний результат й оцінку власних дій та переживань.

Цінності переживання виявляються в нашій чутливості до явищ оточуючого світу, зокрема захоплення красою природи чи твором мистецтва, тобто є оцінкою результату діяльності інших людей.

Третя категорія цінностей, за Франклом, полягає у ставленні людини до реальності, до сенсу свого існування в ситуаціях, що

представляються безвихідними і безглуздими. Віктор Франкл вважає «*цінності ставлення*» в чомусь більш високими, хоча їх пріоритет є найбільш низький. Так, звернення до них виправдано лише, коли всі інші можливості більш активного впливу на власну долю вичерпані. В даному контексті розкривається те, як людина приймає складність життя, власну позицію, яку вона виявляє у стражданнях в ситуації приреченості. [5]

Дещо іншого змісту поняттю «цінності» надає О.Л. Музика. Особистісними цінностями є закріплені в ціннісному досвіді людини уявлення про індивідуальні способи і соціальні умови задоволення базових особистісних потреб є особистісними цінностями. Їх сукупність разом зі знаннями людини про суспільні цінності та про особистісні цінності інших людей складають ціннісну свідомість особистості [4]. За О.Л. Музикою, особистісні цінності поділяються на моральнісні (як соціально-етичні норми розвитку особистості), діяльнісні (як ресурси для підтримки особистісної самоідентичності з допомогою вмінь) і суб'єктні цінності (як поєднання окремих ціннісних конструктів моральнісних та діяльнісних цінностей відповідно до зміни життєвої ситуації і життєвих завдань). Однією із характеристик суб'єктних цінностей є здатність регулювати діяльність, поведінку та особистісний розвиток.

У працях науковців відмічено роль ціннісної сфери, як суттєвої складової особистісної саморегуляції, що відображає змістовний бік свідомості особистості.

Тому одним із завдань нашого психологічного дослідження є вивчення особливостей ціннісної сфери школярів 4-5-х класів з метою поліпшення адаптаційного процесу за допомогою комплексної програми ціннісної підтримки при переході з молодшої до середньої школи.

Для реалізації мети дослідження було використано метод анкетування (з метою визначення рівня включеності учнів в навчальну діяльність) та методику «Визначення життєвих цінностей особистості» П.Н. Іванова, О.Ф. Колобової («Must»-тест). Вибірку склали дві групи досліджуваних: учні 4-х та 5-х класів загальноосвітньої школи I-III ступенів № 6 м. Житомира у кількості 80 осіб.

Результати дослідження питання включеності п'ятикласників в навчальний процес дало нам наступні висновки. На початок навчального року у школярів має перевагу емоційний фон незадоволеності, що виникає у відповідь на невдачі та «нерозуміння матеріалу нових занять». В учнів переважає зовнішній локус контролю, виникає тривога з приводу неуспішності в навчальних дисциплінах, що посилюється тривожністю дорослих. Діти відчувають втрату захищеності та надійності у стосунках з батьками

через зміну соціальної ситуації розвитку. Найбільшу тривожність за результатами дослідження викликали ситуації перевірки знань, особливо публічних виступів. 46 % учнів боялися відповідати біля дошки, виконувати «часту» тестову перевірку.

Близько 53% досліджуваних учнів 5 класу відвідують школу заради спілкування, а не для здобуття знань. Їм подобається ходити до школи, тому що набули нового статусу («вони вже п'ятикласники, а не молочники»), та задля необхідних шкільних атрибутів. Інтерес до знань у цих школярів невисокий. Близько 10% опитуваних відвідують школу неохоче – є можливість пропустити уроки з «поважної причини» (прояви психосоматичних розладів), на уроках займатися сторонніми справами. Значна кількість дітей (35%) бажають працювати в зоні легких завдань (вони не схильні до конкуренції, невпевнені в собі, так як їхні старання «недостатньо» поцінують).

Результати дослідницької роботи вказують на явну тенденцію до шкільної дезадаптації у п'ятикласників. Про це свідчать підвищена ситуаційна тривожність школярів, втрата цікавості до навчання, навчальна розгубленість.

В ході порівняльного аналізу результатів дослідження за методикою «Must»-тест нами були виявлені наступні ціннісні конструкти опитуваних (Рис.1). До найбільш важливих цінностей учнів як 4-х так і 5-х класів ми віднесли «особистісний ріст», «міжособистісні контакти та спілкування», «почуття задоволення», «прихильність та любов». Досліджуваним притаманними є прагнення до розвитку себе як особистості та успішного учня («Я повинен стати відмінником», «...бути кращим», «...добитися гарних оцінок»), потреба мати близьких людей і підтримання стосунків зі значущими особами («жахливо, якщо не помирюся з подружкою», «...ображу маму»). Саме характер таких стосунків з ровесниками та батьками багато в чому визначає ставлення до навчання та впливає на відчуття задоволення від різних сторін життя. Важливою для четвертокласників та п'ятикласників залишається потреба відчувати себе частиною якої-небудь групи, мати своє коло спілкування. У дітей обох груп зустрічається страх, пов'язаний з самотністю та нерозумінням («не можу терпіти, коли зраджують», «жахливо, якщо подруги від мене відвернуться»).

Менш значимими особистісними цінностями є «багате духовно-релігійне життя», «свобода, відкритість, демократія в суспільстві» та «матеріальний успіх». Як виявилось, що у дітей даного віку ставлення до соціальної справедливості як суспільної норми ще недостатньо сформоване, і питання матеріального благополуччя та релігійних переконань не є для них актуальним.

Окремого розгляду потребують інші категорії цінностей. Зокрема, «служіння людям» та «багатство духовної культури» має тенденцію до меншого вибору у п'ятикласників. Прагнення до духовного вдосконалення, допомагати іншим людям переважає в учнів 4 класу («Жахливо, якщо не допоможу другу, ..мамі»). У відповідях 11 річних досліджуваних часто зустрічається коментарі типу «Не можу терпіти, коли мене змушують щось допомогти», «Не можу терпіти повчань», «Жахливо, якщо втручаються не у свою справу».

Помітно превалює у молодших підлітків поняття «популярності», «привабливості». В цьому разі набуває сенсу прагнення привернути на себе увагу як особистими успіхами та досягненнями, так і зовнішнім виглядом. Поширеними поняттями для п'ятикласників стають «автономність» та «влада і вплив». При переході до основної школи в школярів з'являється особлива потреба заявити про свою незалежність від думки оточуючих, прагнення виявити владу над іншими («Не можу терпіти, коли лізуть до мене», «Я повинен стати дорослим», «Я повинна бути в класі головною»).

Для учнів 5 класу більшого значення набувають такі поняття як «здоров'я» та «безпеки і захищеності». Про свідоме ставлення до власного здоров'я, страх за своє життя і життя своїх близьких свідчать відповіді досліджуваних: «Жахливо, якщо помруть мої рідні і близькі, ...почнеться війна», «Я повинен бути здоровим, ...берегти всіх рідних».

Як бачимо, процес формування ціннісної сфери п'ятикласників помітно набуває змін: відбувається інтеоризація цінностей, створюються на основі власного досвіду індивідуальні ціннісні конструкти.

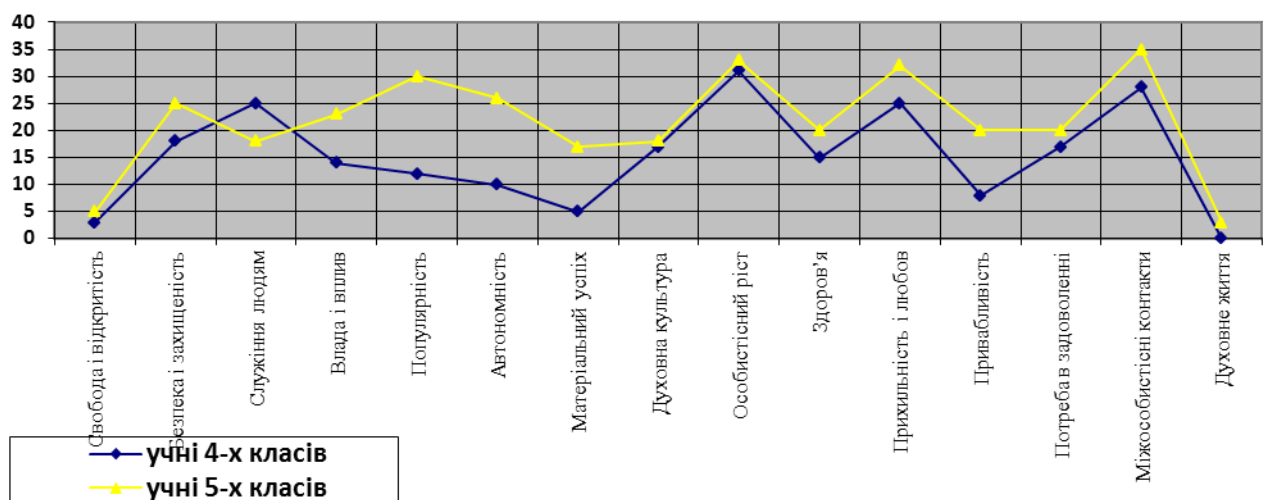

Рис.1. Загальні значення життєвих цілей - цінностей учнів 4-х та 5-х класів (за результатами методики MUST).

Узагальнюючи сказане, нами підтверджується кризовий характер переходу з початкової школи в середню. Відомо, що багатьох кризових явищ переходу з початкової до основної школи (спад навчальної мотивації, наростання дисциплінарних труднощів, зростання тривожності, дезорієнтація в життєвих ситуаціях) можна уникнути, якщо сам цей перехід будується як плавний і поступовий. Іншими словами, 10-12 літніх школярів треба вчити інакше, але забезпечуючи збереження новоутворень у попередньому етапі навчання і поступово нарощуючи ті лінії освіти, які відповідають зоні найближчого розвитку молодших підлітків.

Підвищення рівня ціннісної свідомості допоможе п'ятикласникам швидше прийняти зміни в соціальній ситуації розвитку, поглибити рефлексію власних здібностей, а, отже, прискорити адаптаційний період та сприяти виникненню необхідних новоутворень.

Перспективи дослідження вбачаються в подальшому ґрунтовному аналізі ціннісної сфери молодших підлітків, а також в розробці методів ціннісної підтримки, які є індивідуально орієнтовані і залежать від вікових особливостей, від рівня розвитку здібностей та рефлексії, рівня ціннісної регуляції.

Список використаних джерел.

1. *Давыдов В.В.* Младший школьник как субъект учебной деятельности / Василий Васильевич Давыдов, Виктор Иванович Слободчиков, Галина Анатольевна Цукерман // Вопросы психологии. – 1992. – № 3 – 4. – С. 14–19.
2. *Коджаспиров А.Ю.* Формирование личностной готовности учащихся 10-12 лет к обучению в основной средней школе: дисс. канд. психол. наук: 19.00.07. Москва, 2005.-241 с.
3. *Конопкин О.А.* Общая способность к саморегуляции как фактор субъектного развития / О.А. Конопкин // Вопросы психологии. – 2004. – № 2. – С. 128–135.
4. *Музика О.Л.* Ціннісна регуляція суб'єктної активності особистості / Олександр Леонідович Музика // Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України / [за ред. академіка С.Д. Максименка]. – К. : Главник, 2005. – Вип. 26, в 4-х томах, Т. 3. – С. 168–173.
5. *Франкл В.* Людина в пошуках сенсу: Збірник: / Заг. ред. Л.Я. Гозмана. - М.: Прогрес, 1990. - 368 с.
6. *Цукерман Г.А.* Переход из начальной школы в среднюю как психологическая проблема // Вопросы психологии, 2001, № 5, с.19 – 34

Збірник наукових праць викладачів та студентів

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ

Випуск 1

Укладачі Журавльова Л.П., Портницька Н.Ф., Дем'янчук Ю.Ю.

Художнє оформлення обкладинки Кириченко В.В.